

ТЯЖКА ОПЕРАЦІЯ

Ідеалом директора шпиталю д-ра Д. було: по трудах дня якнайскорше покластися в ліжку і при лампі читати часопис або роман та попивати чай. Особливо взимі, коли надворі мело снігом і вітер гудів у комині, доктор чимскор-ше втікав у ліжку і під теплим покривалом простягався та вигинався так само радо, як се робив його трилітній син Влодко, котрого не раз не можна було витягти з постелі.

І саме в такий час, коли мороз виходив з костей і по тілі розпливалося приємне усипляюче тепло, дуже часто лучалося, що по доктора приїздив віз або сани з села. Тоді він напочаток відповідав коротко і рішучо, що не поїде до хорого за ніякі гроші, бо сам є хорий; потім проклинав сен порядок чи нелад на світі, що з теплої постелі тягне лікаря на мороз — і то по якійсь ніби добрій волі, без жандарма,— вкінці вискакував з ліжка, одягався скоренько і допитувався у візника уважно, що за пригода, до кого кличуть його і чи справді така пекуча потреба.

Так само склалося й нині. Надворі був сильний мороз. Доктор читав саме у ліжку, як західні держави Європи й Америки дбають з усіх сил про свою кишеню, чи то пак про мир в Європі, читав, сердився і починав уже дрімати, коли перед домом станули санки і до кухні увійшов молодий селянин. Приїхав по доктора. Спитали його, з котрого села і хто занедужав,— і сю вістку наймичка понесла лікареві. Лікар не відізвався. Тоді із сею самою вісткою пішла до нього жінка. Він не спав ще, слухав, але не відмикав очей і не відповідав. Тільки коли жінка назвала хо-рого, він усів скоро на постелі і скрикнув гнівно:

— Що?! До того старого шкарбуна я мав би їхати у такий мороз! Він ще жиє? Доки ж він гадає жити, сей скупиндряга?! Мало йому, що я вже раз вирятував його від смерті,— він ще другий раз хоче?! Я не поїду! Приклич мені сюди того післанця, що приїхав, я йому сам скажу.

І доктор поклався у постіль.

У кімнату увійшов селянин і вніс із собою ще добру пайку морозу, що засів у його кожусі.

— Ви свояк старого Василюка? — спитався лікар.

— Я зять його. Перед трьома роками я вернувся з Канади й оженився у нього.

— Що ж він? Хорий? Лежить? Має гарячку?

— Я сам не знаю,— відповів селянин.— Він і ходить, і кладеться часом на постіль. Від кількох днів усе говорить, що потребує доктора, і то не кого іншого, тільки вас, бо ви, каже, вилічили його зі страшної гарячки і були з ним дуже чемні. Що йому тоді було?

— Тиф мав з бруду і нехлюйства. Не завидую вам вашого тестя.

— Знаю...— відповів селянин коротко і зчервонівся. По хвилі додав: — Тепер у нього вже більший лад. Але буває, що у свою хату і цілий тиждень нікого не пускає, ні мене, ні доньки. Я поклав собі хату окремо — і байдуже мені... От старий чудак, удовець...

— Не чудак, не чудак,— відповів лікар скоро,— тільки скупар, паскудний чоловік! Коли ви зять, то, певно, чули, що ще перед вами приїхав його син з Америки, здоровий, як оріх, привіз доларів, скільки — не знаю, і в батьківській нехлюйній хаті помер від тифу. Старий держав долари у скрині, але мила не купив. Припадком був я тоді у вашім селі і заглянув у його хату: дочка вже видужувала, а старого я забрав у шпиталь.

— Чув я про те все,— замітив селянин несміливо, мовби соромився.

Лікар усів на ліжку. Вподобався йому сей молодий, здоровий господар своєю поважною чемністю, що числиться зі словами і нікого не хоче вразити.

— Пане докторе, що було, то пропало. А тепер я вас прошу поїхати зі мною, на мій рахунок. Самі зрозумійте, що не годиться мені відмовити старому. Се ж батько моєї жінки, мій тесть. Нині підвечір прийшов до мене: "їдь і їдь,— каже,— привези мені того доктора, що все ходить без шапки; я старий, я хорий..."

— Чого ж він ходить, коли хорий? — замітив лікар і зітхнув важко.— Ой, коли б ви знали, як мені не хочеться їхати!

— Вірю вам, пане докторе. Але се недалеко, санна дорога гарна, коні бистрі, за годину заїдемо.

Лікар почав одягатися. Зовсім не сказав селянинові того, що загадував і чим жінку страшив.

Небавом був він уже на морозі і їхав. Санки були вигідні, коні дійсно сильні, а візник не жалував їх. Він і не відзивався ані словом, тільки все думав, як се може бути: надворі сильний мороз, доктор одягнувся в шубу і накрив ноги бараницею, а лису голову виставив цілу на мороз і не дбає — хоч би платком яким заслонив.

За годину були справді дома. Коні станули перед високою брамою з острішком. Ціле господарство було обведене кам'яним муром, як фортеця. На подвір'ї гавкав пес.

— До буди! — скрикнув хтось здоровим голосом за брамою.— Зараз відчиню!

— От вам і хорий! — шепнув зять.

Заскреготів ключ у колодці, брама відчинилася, і санки в'їхали на подвір'я. Старий Василюк не привітався з доктором, тільки перше замкнув браму на колодку і потім промовив:

— От добре, що ви приїхали. Хорий я, знаєте; старість — не радість.

— Чого ж ви ходите так легко одіті на морозі? — спитав доктор, поглянувши на Василюка і його подерту кожушину.

Старий не відповів лікареві, тільки зятеві приказав:

— Заведи, Іване, коні до стайні і сам іди до свого дому!

— Піду, тату! — відповів зять.— А може би, пан доктор прийшов потім до мене на чайок. Адже змерз...

— Змерз, кажеш? — озвався старий уже з порога хати.— Ага, змерз. Ну, правда, нині мороз. Та се нічо... А гарбати можеш дати — чому би ні? Ходім!

Доктор казав ще Іванові взяти шубу і бараницю до своєї хати й подався за старим у його житло. Тут було натоплено, але тепло з печі перемішалося із сопухом кожухів— і з того зробилася звичайна прикра задуха старих, непровітрюваних селянських хат, котрої ніяке пахуче зілля за образами та сволоком не в силі перемогти. У Василюка й зілля не було. Але, щоправда, стіни були вибілені і долівка була підметена. Маленька нафтова лампа ледве освічувала убогу обстановку: дві лави, старомодний стіл, що був zarazом і скринєю, постіль і жердку з кожухами та ще деякі дрібниці.

Василюк замкнув сінешні двері на ключ і засув, хатні двері — на заціпку, поклав залізні вила коло дверей, закрив маленькі вікна ряднами, обтер кулаком свої пристрижені над губами вуси — і тільки по

сих приготуваннях почав розмову з лікарем, котрий з деяким недовір'ям дивився на старого діда і на залізні вила.

— Хе-хе, пане докторе, дай вам, боже, здоровля, що до мене заїхали.

— Що вас болить? — спитав доктор.

— О, болить, дуже болить; праця... моя, кєрєавиця моя гіренька болить мене.

Доктор не зрозумів нарікання і сказав просто:

— Роздягніться, я вас огляну. Дід махнув рукою:

— Не треба, хє-хє, не треба. Я здоров... Я до вас з іншим ділом. Але ви не скажете нікому?

— Ну, будьте спокійні!

— Я так собі й гадав. Кого би то, міркую собі, взяти? Когось із села — не можна. Попа? Жида? Учителя? — ні! Когось чужого? — ані гадки! Уб'є, опришків приведе. Зятя? — ні! Нащо має ждати на мою смерть? Доньку? — вона задурна, невчена, рознесе по селі... Восени, чую, ви приїхали до поліжницї. Згадав я, як ви мене у шпиталї пильнували, дай вам, боже, здоровля, фєника від мене не взяли, від смерті мене збавили, чемно зі мною балакали,— і з того часу все мені не сходить з думки: поклич та й поклич його, то добрий і певний чоловік. Ніхто не буде знати.

"—До чого ж ви мене покликали? — дивувався лікар чимраз більше, слухаючи неясної мови дїдуся.

Дід цмокнув язиком, зам'явся, а потім і сказав свою велику тайну:

— Я покликав вас, щоби ви мені мої гроші порахували. Я заплачу вам, о! я заплачу. Не гадайте собі! Цілком так, як би ви до хорого приїхали.— І дід засміявся.— Хе-хе! Здурю людей. Завтра піchnуть мене сусіди питатися: "А го хто був у вас вночі?" — "Доктор був,— скажу і не збрешу. — Чогось мені слабо зробилося, і я покликав доктора, самого головного, аякже, бо мене на то стати". А доктор мені файно гроші порахував, мою пра-цейку, мою кєрвавицю за довгі літа, щоби я знав, що я маю. І ніхто того не бачив, бо то ніч.

Доктор осміхнувся, бо ще до такої недуги його ніколи не кликали. А дід дальше тішився, як то він хитро придумав:

— Що? Не добре я вигадав? Але ви нікому не скажете?

— Ні, ні!

— Бо то, знаєте, за ту війну з тими грішми всілякими я цілком збаламутився і вже тепер ні сюди ні туди. Дивлюся на них, як сліпий,— ще тільки австріяцькі розпізнаю. Ото були раз гроші — гей, гей! — бо тата мали, еге! І рублі файні. А ті інші, що настали, то я вже сам не знаю, що беру, що даю, кільки належиться,— кажу вам, не можу собі ради дати. Я на такі великі нумера не вчений, а тут тепер лиш тисячі і мільйони. Хе-хе! О, колись-то я виміняв жидові двісті доларів, а він мені наніс таких марок — щось чотири мільйони чи скільки там,— я числив і числив і, ріжете мене,— не знаю, чи одурив мене жид, чи ні.

— Відразу кажу вам, що одурив вас,— сказав доктор рішучо.

— Ові — здивувався дід.— А то як?

Лікар вияснив йому, в чім діло,— і старому почали трястися руки, мовби справді нагло занедужав, голос його став жалісливий і та бадьорість, яку досі проявляв, десь щєзла.

— Падоньку мій! Що ж я доброго зробив?! — бідкався він. Потім замовк, подумав і знову спитався: — Але ви нікому не скажете? — І цілком тихо додав: — Я ще маю долари, маю, маю! Жидові я не сказав цілої правди, о ні! Ви мені почислите?

— Давайте, нехай уже раз починаю!

— Я зараз. Я ще увечір поносив усе до хати. Бо я тут, в хаті, грошей не держу, о ні! Маю на них інший сховок — і не один.

Старий витяг з-під ліжка дерев'яну скриньку і мішок, поклав їх на постіль, подивився на вікно і почав витягати гроші та розкладати їх на столі. Небавом цілий стіл був закритий різними паперовими банкнотами, котрих "не вчений на великі нумера" селянин дійсно не міг почислити, стільки було їх.

Лікар стояв здалеку від стола, і тільки коли вже дід усі гроші виложив, приступив ближче та сказав:

— Тепер я почну числити, а ви добре дивіться, щоби мені що до пальців не прилипло.

— Е! — заперечив дід рішучо.— Ви не з тих, я знаю. Проте він добре дивився лікареві на пальці і хитрими

очима водив за всіма його рухами. Лікар складав окремо долари, окремо царські рублі, австрійські корони, німецькі марки, українські карбованці і гривні і вкінці цілі грубі томи польських марок. Тих було найбільше — половину стола зайняли.

— Ви звідки стільки добра придбали?

— Воля ваша,— сказав на те лікар.— Гроші не мої, ви можете їх і в огонь кинути... Ну, мені пора додому, я своє зробив.

— Що ж вам дати за ваш труд? — спитався дід і почав щось нишпорити у мішку.— Все так красно пов'язано, що рушати жалко.

— То й не рушайте, коли вам жалко,— всердився лікар.

— Але ж ви трудилися! — боронився старий і вийняв з мішка пакет по десять марок, котрих разом було не більше тисячі.

— Не треба, я не прийму.

— Хе-хе! — утішився старий.— Які ви добрі! От чоловік!

За сим словом він цілком спокійно сховав пакет у мішок і нітрохи не засоромився. Сердитий, але на виду спокійний доктор почав одягатися:

— Раджу вам, ґаздо, ще раз: дати всі марки зятеві, бо ви їх змарнуєте, як дитина. То навіть суд мчв би право взяти вас і ваші гроші у свою опіку, бо ви ними не вмієте орудувати.

Старий настрашився:

— Суд? Яким правом?

— Таким правом, що кривдите свої діти.

Доктор не міг уже дальше говорити із старим спокійно, попрощався і пішов до зятевої хати, що стояла недалеко. Тут уже було видно руку і догляд "американця". Світлиця була чиста, ясна, на помості, з великими вікнами, з правдивими меблями. Стіл застелений, на нім велика лампа,

кипучий самовар, горівка і перекуска. Лікар був мило здивований, коли се побачив, і його сердитий настрій уступився.

Жінка молодого господаря показалася тільки на хвилину— привітатися і довідатися, що з батьком, і потім вийшла у челядну до малої дитини. Лікар пив чай і думав, що з тою всього, що він бачив у тестя, оповісти зятеві, а що промовчати. Вкінці рішив, що тут годі церемонитися і треба поступити не інакше, як при хорім: здорові повинні знати, що недужому хибує, і пильнувати його; отже оповів зятеві все дочиста і подав йому спис грошей.

Господар зчудувався, але якось так в міру, здержано, без об'явів великої утіхи, що лікареві ще більше вподобався.

— Я знаю,— каже,— що старий має гроші, але щоб аж стільки... Ну, походимо коло нього, коли буде можна. От як наші люде марнують маєтки! Я не впоминаюся у старого нічого, бо й сам дещо маю.

За труд дав Іван лікареві двадцять доларів і відвіз його додому.

Дома жінка лікаря ще не спала.

— На, маєш, Зеню, двадцять доларів.

— Ов! —здивувалася жінка.— Се старий скупар так розщедрився?

— Де ж там! Се його зять.

— Що ж там було?

— Тяжка операція була. Побачу сими днями, чи вдалася. Операція дійсно повелася, хоч і не цілком. По двох днях зять старого скупаря привіз докторові корець пшениці і вістку, що від тестя дістав більше як

вісім мільйонів марок. Надумався старий, але про долари у скрині все ще не згадав ані словом...

1923